

ЗВ'ЯЗОК ПРАВА ТА ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ПРЕДМЕТ ОКРЕМОГО ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА ПРИ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ПРАВА: ДОСВІД УНІВЕРСИТЕТІВ СВІТУ І УКРАЇНИ

LINK BETWEEN LAW AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES AS SUBJECT OF SEPARATE DISCIPLINE IN TRAINING OF SPECIALISTS IN AREA OF LAW: EXPERIENCE OF UNIVERSITIES OF THE WORLD AND OF UKRAINE

Спесівцев Д.С., к.ю.н.,
старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Духневич А.В., д.ю.н., професор,
завідувач, професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Стаття присвячена розгляду особливостей підходів іноземних закладів вищої освіти до викладання освітніх компонентів, присвячених зв'язку права та інноваційних технологій, а також перспектив подальшого розвитку в Україні предмету такого освітнього компонента як «Юридичні інновації».

Встановлюється, що зарубіжний досвід викладання відповідних навчальних дисциплін демонструє, що їх стрижневим елементом виступає впровадження новітніх цифрових технологій у юридичну діяльність, пов'язану з нормотворенням, правореалізацією та правозастосуванням або іншими словами – цифрова трансформація юридичної сфери.

Водночас досить чітко простежується і вихід в окремих випадках за межі такого підходу у сторону розгляду також особливостей правового забезпечення процесу цифровізації суспільства, тобто впровадження новітніх цифрових технологій у сфері суспільного життя, зокрема специфіки обороту новітніх об'єктів прав, як-то криптовалюти, використання штучного інтелекту, порядку обробки інформації і забезпечення інформаційної безпеки тощо.

У зв'язку з цим визначається, що зарубіжний досвід викладання відповідних освітніх компонентів дозволяє окреслити два можливі вектори подальшого розвитку вітчизняного підходу до формування змісту «Юридичних інновацій», що пропонується до вивчення закладами вищої освіти України.

Зокрема цей освітній компонент може далі укорінюватись як система знань про діджиталізацію у праві і такими чином охоплювати своїм змістом переважно специфіку впровадження інноваційних цифрових технологій у юридичну сферу (цифрову трансформацію юридичної діяльності). Або ж в якості другого шляху розвитку «Юридичних інновацій» виступає розширення предмета цього освітнього компонента у сторону поглиблення комплексності і інтегрованості. Такий підхід передбачає вихід за межі викладання знань стосовно особливостей процесу «діджиталізації (цифровізації) у праві» до рівня викладання знань стосовно «зв'язку права та сучасних технологій», зокрема і юридичного забезпечення впровадження новітніх технологій у різні сфери суспільного життя.

Ключові слова: юридичні інновації, право та технології, інноваційні технології, освітній компонент.

The article deals with the features of foreign institutions of higher education approaches to teaching educational components devoted to the link between law and innovative technologies as well as to the perspectives of further development of the subject of such educational components in Ukraine as "Legal innovations".

It is determined that foreign experience of teaching of appropriate educational disciplines demonstrates that the main element of them is implementation of new technologies into juridical activity related to rulemaking, right-realization and law-enforcement or in other words the digital transformation of juridical sphere.

At the same time in some cases the going outside the outlined boundaries of appropriate approach is clearly identified. Some disciplines includes educational material about features of the process of legal maintains of digitalization of society that is implementation of new digital technologies into social life, particularly the features of civil circulation of newest objects of civil rights such as crypto-currency, usage of artificial intellect, rules of information processing and providing informational security.

It is determined that foreign experience of teaching of appropriate educational components allows to outline two main vectors of further evolution of domestic approach to forming the content of "Legal innovations" proposed for studying by higher educational institutions in Ukraine. This component can further ground itself as a system of knowledge about digitalization in juridical sphere and in such way cover mainly the features of implementation innovative digital technologies into juridical sphere (digital transformation of juridical activity). Another way of "Legal innovations" development is expansion of this educational component subject into deepening and integration. Such approach provides going out of boundaries of teaching the features of process of "digitalization in juridical sphere" to teaching the knowledge about "link between law and modern technologies" that includes legal regulation of implementation the newest technologies into different spheres of social life.

Key words: juridical innovations, law and technologies, innovative technologies, educational component.

Постановка проблеми. Технологічні інновації активно проникають у всі сфери суспільного життя від побуту до державних послуг. Сьогодні вже чітко зрозуміло, що вони являтимуть собою невід'ємну важливу частину життя людини, а сфери їх «інтервенції» розширяться у геометричній прогресії.

Відносно суворі обмеження, запроваджені під час поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, що на території окремих держав діяли більше року, не лише продемонстрували життєздатність більшості сфер суспільного виробництва в умовах значних обмежень щодо безпосереднього прямого спілкування між людьми, проте навіть

навіть, окреслили ті сторони процесів виробництва товарів, надання послуг й виконання робіт, які можуть бути оптимізовані шляхом дистанційного виконання робочих завдань людиною або взагалі виконуватись з мінімальною участю людини, зокрема і внаслідок інтеграції у відповідні процеси сучасних технологій, зокрема засобів відеозв'язку, чат-ботів, сервісів самообслуговування тощо. Відповідні умови сприяли активному розвитку логістичної сфери, яка продемонструвала можливість трансферу майже у будь-яку точку земної кулі практично будь-яких благ, починаючи від їжі з ресторану і до великого тоннажу сировини. Крім того, відповідний стрес-тест, запроваджений пандемією, показав, що економіки

країн світу також у цілому здатні адаптуватись до нових викликів, хоча і з докладанням до цього певних зусиль, і водночас окреслив перспективні напрямки розвитку відповідних сфер виробництва.

При цьому слід урахувати, що відповідні виклики мали місце у той час, коли з одного боку людство активно шукає альтернативи вуглеводневим енергоносіям, використання яких не лише справляє негативний вплив на людство у цілому і на планету, проте також може стати неможливим внаслідок їх вичерпання, а з іншого – невпинно рухається у напрямку впровадження сучасних цифрових та інших технологій і робототехніки у повсякденне життя, сервіси, економічні відносини тощо. Як наслідок процес технологізації світу під впливом відповідних обставин пришвидшився у рази, що створює нагальні передумови для глибокого переосмислення закономірностей побудови відносин у багатьох сферах суспільного виробництва.

Окреслена тенденція досить чітко відобразилась і на сфері юридичної освіти, яка відносно чутливо реагує на зміни у суспільстві і у відповідності вектору його розвитку повинна пропонувати здобувачам новітні освітні компоненти (навчальні дисципліни) для набуття знань і навичок, що забезпечать високий рівень професійної конкурентоспроможності на ринку праці в умовах умоглядних еволюційних трендів.

У світлі зазначеного, а також зважаючи на набуття саме цифровізацією значення одного з інтегративних елементів подальшого вектору розвитку людства, особливої актуальності набувають освітні компоненти, що пропонують здобувачам вищої юридичної освіти знання стосовно різних аспектів зв'язку права та технологій, здебільшого цифрових.

В Україні в якості такого освітнього компонента виступили «Юридичні інновації» [1; 2], у той час як університети інших держав пропонують до вивчення дисципліни, а іноді і цілі спеціальні програми підготовки які отримали назви «Технології та право» [3], «Інформаційне та технологічне право» [4], «Технологічне право та інновації» [5] тощо.

Що є предметом вивчення цих освітніх компонентів і якими є перспективи розвитку вітчизняного підходу до викладення «Юридичних інновацій» у контексті активного технологічного розвитку світу слід з'ясувати у цій статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання викладання у закладах вищої освіти освітніх компонентів, присвячених зв'язку права та інноваційних технологій, ставали предметом розгляду таких вчених правників як Т. Акарер, М. Г. Ахі, Я. Бецені, Ф. Білір, М. В. В'юник, Ф. Вентуріні, С. А. Греков, Б. Грілло, А. Денкер, Б. П. Карнаух, Е. Кан, І. Кахіє, М. Б. Кая, Л. Кесер, В. Коркодель, С. В. Кухтик, О. О. Кульчій, Д. А. Кьокенек, Д. З. Мартінс, І. В. Міщенко, О. І. Мусій, С. І. Озмен, О. О. Отраднова, Д. В. Проценко, В. Ю. Пряміцин, І. Птіцина, Р. І. Радейко, А. Сеймен, В. Сергієнко, Л. Томе, Т. А. Цувіна, та ін.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні особливостей підходів іноземних закладів вищої освіти до викладення освітніх компонентів, присвячених зв'язку права та інноваційних технологій, а також перспектив подальшого розвитку в Україні предмету такого освітнього компонента як «Юридичні інновації».

Основний матеріал дослідження.

1. Досвід закладів вищої освіти України з викладання освітнього компонента «Юридичні інновації»

В Україні питання зв'язку права та інноваційних технологій, зокрема в аспекті інтеграції таких технологій у юридичну діяльність (нормотворення, правореалізацію, правозастосування тощо) стали предметом окремого освітнього компонента «Юридичні інновації», який сьогодні пропонується до вивчення здобувачам вищої юридичної освіти Волинським національним університетом імені Лесі Українки [1], Полтавським університетом економіки і торгівлі [6] та Полтавським державним аграрним університетом [2].

У 2020 році цей освітній компонент пропонувався до вивчення здобувачам вищої юридичної освіти також Національним технічним університетом України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» [7].

Крім того, наразі освітній компонент з відповідним предметом під назвою «Юридичні технології та інновації в юриспруденції» пропонується здобувачам вищої освіти Національним університетом «Одеська юридична академія» [8].

У цілому окреслені вище освітні компоненти викладаються паралельно з таким освітнім компонентом як «Інтелектуальна власність» у зв'язку з чим не замінюють його і розмежовуються з ним за змістом предметів, які при цьому не конкурують.

Наразі предмет освітнього компонента «Юридичні інновації» в Україні набув відносно чітких контурів, що при цьому не забезпечує його незмінність в сторону розширення або звуження у силу перебування навчальної дисципліни на стадії становлення.

На даному етапі свого розвитку «Юридичні інновації» як освітній компонент являє собою науково обґрунтовану систему знань, навичок і вмій щодо цифрової трансформації юридичної діяльності (впровадження новітніх інформаційних технологій у процеси нормотворення, правореалізації та правозастосування) яку відібрано для вивчення у межах освітньо-виховної системи професійної підготовки юристів [9, с. 159].

Тобто у контексті вітчизняного підходу аналізований освітній компонент орієнтований на пропонування здобувачу вищої юридичної освіти переважно знань про вплив новітніх технологій на юридичну діяльність, а якщо точніше – на матеріальні і процесуальні юридичні процедури, як то складання нормативно-правових актів, укладення договорів, фіксація фактів їх виконання, здійснення суб'єктивних прав з використанням новітніх технологій, здійснення правосуддя, надання автоматизованих юридичних консультацій, державних послуг тощо. Іншими словами, йдеться про впровадження (інтеграцію) у юридичні процедури новітніх технологічних досягнень людства.

У той же час питання правового забезпечення використання новітніх технологій учасниками правовідносин у ході здійснення діяльності, що не має суто юридичного характеру, як-то використання у повсякденному житті нових об'єктів суб'єктивних цивільних прав (криптовалюта, нейроімпланти та ін.) чи новітніх технологічних досягнень (автопілот, альтернативні джерела енергії, автоматизовані системи керування виробничими процесами та ін.), як правило, не включаються у предмет розгляду відповідного освітнього компонента. У зв'язку з цим він фокусується переважно на розгляді впливу новітніх технологій на право, і лише в цьому аспекті про правове забезпечення використання таких технологій. Водночас юридичні знання про можливі сценарії подальшого правового забезпечення процесів інтеграції новітніх технологій у суспільне життя та їх використання, що значною мірою визначають необхідність переосмислення системи суб'єктивних цивільних прав і укріплюють концепцію прав людини четвертої генерації (право на вільний доступ до мережі Інтернет, право на захист конфіденційності і персональних даних в мережі Інтернет, віртуальні права, сексуальні права тощо) [10, с. 269] і детермінують особливості здійснення таких прав, поки що переважно залишаються за межами предмету освітнього компонента «Юридичні інновації».

2. Іноземний досвід викладання освітніх компонентів, присвячених зв'язку права та інноваційних технологій

Водночас загальна тенденція цифровізації світу у розумінні його насичення електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливило інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто

створює кіберфізичний простір [11] безумовно привертає увагу вчених правників не лише в Україні, а й в всьому світі. Тому не дивно, що освітні компоненти, а подекуди і цілі напрямки професійної юридичної підготовки присвячені вивченню зв'язку права і сучасних інформаційних технологій, починають активно запроваджуватись в університетах різних країн.

Наприклад, Університет Париж II (Університет Париж Пантеон-Ассас), продовжувач традицій славнозвісного Університету Сорбонна, пропонує здобувачам бакалаврського рівня вищої юридичної освіти до вивчення освітній компонент «Технології та право» у другому семестрі третього курсу. Водночас у першому семестрі цього ж року навчання в якості обов'язкового освітнього компонента викладається «Право інтелектуальної власності» [12], що також підкреслює предметну диференціацію відповідних освітніх компонентів.

Університет Сюррею у Гілфорді (Великобританія) пропонує здобувачам юридичної освіти для вивчення у 2023–2024 навчальному році освітній компонент «Право та технології», який охоплює «широкий спектр тем, пов'язаних із правом та технологіями, а також розглядає правові та нормативні процеси і автоматизацію <...>. У межах навчального курсу розглядається вплив новітніх технологій на цифрову економіку, бізнес-спільноту та юридичну професію, ураховуючи безпрецедентну трансформацію у цифровізації законодавства та способи роботи юридичних фірм у 21 столітті».

У межах освітнього компонента розглядаються такі теми як «Управління життєвим циклом контракту», «Моделювання даних договору», «Блокчейн», «Смарт-контракти», «Автоматизовані юридичні консультації», «Алгоритмічна справедливість», «Автоматизоване суддівство», «Інструменти фінтех: криптовалюта, даркнет та криптовалюта», «Глобальні фінанси та екстериторіальні санкції» [3].

Варто відмітити, що особливістю пропонованого освітнього компонента виступає вихід за межі розгляду суто впливу сучасних технологій на право, у тому числі на механізми правореалізації та правозастосування. Безумовно, стрижневим елементом освітнього компонента виступає розгляд змін у праві (переважно матеріальних і процесуальних юридичних процедур) під впливом новітніх технологій, що проявляється у розгляді еволюції засобів саморегулювання приватних відносин (смарт-контракти, менеджмент контракту тощо), електронного правосуддя (алгоритмічна справедливість, автоматизоване суддівство) тощо. Однак, неможливо не звернути увагу на включення до предмету викладення такого питання як криптовалюта, які виступають об'єктом суб'єктивних цивільних прав. Це дозволяє стверджувати про певний вихід від розгляду суто інтеграції сучасних інформаційних технологій у юридичні явища та процеси (переважно процедури) у сторону осмислення правового забезпечення впровадження новітніх технологій у суспільне життя.

Тема «Глобальні фінанси та екстериторіальні санкції» також фактично є результатом осмислення з точки зору права нових економічних реалій і фінансових інструментів, хоча і у контексті санкцій, які мають переважно юридичний характер.

Стамбульський університет Bilgi (Туреччина) пропонує здобувачам вищої освіти до вивчення освітній компонент «Інформаційне та технологічне право» у межах якої вивчаються такі питання як принципи управління та динаміка розвитку мережі Інтернет, законодавство Туреччини про захист даних, транскордонна передача даних, регулювання порядку використання штучного інтелекту, кібербезпека, електронна комерція тощо [4].

Незважаючи на те, що освітній компонент акцентує увагу на інформаційній складовій, включення до його змісту таких питань як «регулювання порядку викорис-

тання штучного інтелекту» та «електронна комерція» також свідчать про відхід від осмислення суто інтеграції сучасних технологій у юридичні процедури в площину забезпечення правом регулювання відносин, пов'язаних з використанням сучасних технологій у повсякденному житті.

Також Юридичний інститут інформаційних технологій Стамбульського університету Bilgi пропонує своїм слухачам до вивчення цілий каталог освітніх компонентів відповідної спрямованості серед яких: «Кіберзлочини і їх вчинення за законодавством Туреччини», «Методи комп'ютерної криміналістики», «Електронна комерція», «Кібербезпека», «Право інформаційно-комунікаційних технологій», «Захист персональних даних як конституційне право», «Технологічні правочини», «Електронний уряд», «Трансформаційні інновації у фінансових технологіях» та ін. [13].

Також деякі іноземні навчальні заклади сьогодні пропонують спеціалізовані програми здобуття вищої юридичної освіти, що будуються на вивченні зв'язку права та сучасних технологій.

Юридичний факультет Гронінгенського університету (Нідерланди) пропонує здобувачам вищої юридичної освіти на 2023–2024 навчальний рік нову окрему магістерську програму навчання у сфері права технологій та інновацій [14]. Програма передбачає оволодіння знаннями з шести обов'язкових освітніх компонентів: «Конкурентне право, регулювання ринку та зовнішній вплив», «Право кібербезпеки», «Інновації, засновані на використанні баз даних», «Інтелектуальна власність та інновації», «Право сталих технологій», а також одного з двох вибіркових: «Споживачі та інновації», «Право технологій у дії» [5].

Вільний міжнародний університет соціальних досліджень Гвідо Карлі (LUISS) (Італія) пропонує дворічну програму навчання «Право, цифрові інновації та сталий розвиток» у межах якої викладаються такі освітні компоненти як «Цифрова трансформація та новітні технології», «Економіка інновацій та зміна клімату», «Право, етика інновацій та сталий розвиток», «Управління інноваціями та зміна клімату», «Кримінальний контроль та управління ризиками», «Право та економіка інтелектуальної власності», «Управління інноваціями та новітні технології», «Фінтех» та ін. [15].

У контексті двох зазначених програм підготовки фахівців у сфері права неможливо не відмітити включення у предмет викладання економічних аспектів впровадження інновацій і їх правового забезпечення, а особливо елементів концепції сталого розвитку, яка виходить далеко за межі «цифрової трансформації у праві».

Подібний підхід до змістовного наповнення магістерської навчальної програми «Бізнес право та технології («Право та технології»)» застосовано юридичною школою Лісабонського університету NOVA (Португалія). У межах відповідної дворічної програми заклад вищої освіти пропонує, зокрема такі освітні компоненти: «Право та технології», «Право онлайн платформ», «Програмування», «Захист та управління даними», «Кібербезпека та управління», «Вступ до аналізу даних», «Патентне право і законодавство про торговельні марки», «Авторське право та дизайн», «Новітні технології: управління та регулювання», «Енергетичне право», «Міжнародне комерційне право», «Конкурентне право», «Право інтелектуальної власності та сталі технології», «Етика та регулювання штучного інтелекту», «Фінтех» та ін. [16].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Сучасні технології активно увійшли у життя кожної людини і проникли у всі сфери суспільних відносин. Більше того, очевидною є тенденція більш стрімкого і масштабного технологічного розвитку людства, а тому і розширення сфер їх використання. При цьому в умовах сьогодення найбільшою інноваційністю і ефективністю в аспекті економічних реалій наділені саме цифрові техно-

логії, які у зв'язку з цим виступають основним «локомотивом» сучасної технологічної еволюції, що, своєю чергою, визначає цифровізацію в якості визначального напрямку розвитку світу.

Ураховуючи окреслені обставини, цілком очевидно, що механізм правового регулювання суспільних відносин, а також сучасна юридична освіта не можуть іррелевантно ставитись до відповідних тенденцій та трендів. Адже саме норми права багато у чому впливають на створення сприятливого середовища для технологічного розвитку суспільства і впровадження новітніх досягнень людства у повсякденне життя. Своєю чергою наявність у здобувачів вищої юридичної освіти необхідних знань, навичок та вмінь щодо зв'язку права та технологій сприятимуть забезпеченню високого рівня правореалізації та правозастосування, що виступає важливим компонентом забезпечення прав учасників правовідносин в умовах цифрової трансформації суспільства, а також ефективному досягненню мети правового регулювання.

Саме тому введення до змісту освітньо-професійних програм закладів вищої освіти України та іноземних університетів освітніх компонентів і навіть цілих напрямків навчання, присвячених вивченню зв'язку права та новітніх цифрових технологій, є гострою вимогою сьогодення.

В Україні поступово в якості назви такого освітнього компонента утверджується «Юридичні інновації», у той час як закордоном відповідна тематика викладається у межах освітніх компонентів, що мають назви «Право та технології», «Інформаційне та технологічне право» тощо.

У ході становлення відповідних освітніх компонентів важливого значення набуває питання предмету, який виступає їх системоутворюючим елементом.

Зарубіжний досвід викладання відповідних навчальних дисциплін демонструє, що їх стрижневим елементом виступає впровадження новітніх цифрових технологій у юридичну діяльність, пов'язану з нормотворенням, правореалізацією та правозастосуванням або іншими словами – цифрова трансформація юридичної сфери.

Водночас досить чітко простежується і вихід в окремих випадках за межі такого підходу у сторону розгляду також особливостей правового забезпечення процесу цифровізації суспільства, тобто впровадження новітніх цифрових технологій у суспільне життя, зокрема специфіки обороту новітніх об'єктів прав, як-то криптовалюти, використання штучного інтелекту, порядку обробки інформації і забезпечення інформаційної безпеки тощо.

У світлі зазначеного слід констатувати, що у цілому освітні компоненти, присвячені розгляду зв'язку права та технологій, перебувають у процесі свого становлення, що визначає відсутність чітких меж їх предмету.

Водночас зарубіжний досвід їх викладання дозволяє окреслити два можливі вектори подальшого розвитку вітчизняного підходу до формування змісту «Юридичних інновацій», що пропонується до вивчення закладами вищої освіти України.

Зокрема цей освітній компонент може далі укорінюватись як система знань про діджиталізацію у праві і такими чином охоплювати своїм змістом переважно специфіку впровадження інноваційних цифрових технологій у юридичну сферу (цифрову трансформацію юридичної діяльності). При цьому розгляд зв'язку права з сучасними інноваційними технологіями переважно у контексті цифровізації визначається тим, що саме цифровізація є основним напрямком розвитку сучасних технологій, а тому і обставиною, що визначає їх інноваційність у сучасних умовах.

За окресленого підходу предметом такого освітнього компонента виступатиме інтеграція відповідних

технологій у матеріальні і процесуальні юридичні процедури (нормотворення, укладення та виконання договорів, отримання державних послуг, обробка та зберігання юридично важливої інформації (у тому числі створення, обробка, передача, знищення юридично важливих документів) тощо). При цьому у такому разі аналізований освітній компонент зберігатиме комплексний характер, оскільки охоплюватиме як універсальні для всіх правовідносин питання, як то обробка юридично важливої інформації сучасними цифровими засобами, так і питання, що стосуються суто відносин, які урегульовані нормами окремих галузей права. Наприклад, використання смарт-контрактів, відноситься переважно до сфери цивільних відносин, у той час як отримання державних послуг посередництвом електронних засобів – до сфери адміністративних відносин.

Тобто у будь-якому разі у межах освітнього компонента «Юридичні інновації» викладатимуться знання, що у тій чи іншій мірі пов'язані з декількома у тому числі профільними галузевими освітніми компонентами і відповідними галузями права.

В якості другого шляху розвитку «Юридичних інновацій», який ми вважаємо більш виправданим, виступає розширення предмета цього освітнього компонента у сторону поглиблення комплексності і інтегрованості. Такий підхід передбачає вихід за межі викладання знань стосовно особливостей процесу «діджиталізації (цифровізації) у праві» до рівня викладання знань стосовно «зв'язку права та сучасних технологій», тобто розгляду не лише особливостей інтеграції сучасних цифрових технологій у суто юридичну сферу, проте також і охоплення правом порядку використання сучасних інноваційних технологій (також переважно цифрових у зв'язку з основним вектором інноваційного розвитку суспільства) у інших сферах суспільних відносин (медицині, обороні, спорті тощо).

За таких умов «Юридичні інновації» за рахунок піонерського підходу і у тому числі футуристичної спрямованості предмету виступатиме освітнім компонентом, який закладатиме основу для подальшого вивчення особливостей правового регулювання відносин, пов'язаних з використанням конкретної технології, профільними галузевими освітніми компонентами, після того, як відповідні технології стануть елементом повсякденності. Наприклад, саме у межах освітнього компонента «Юридичні інновації» можуть першими вивчатись такі питання як забезпечення приватності у мережі Інтернет, правова природа штучного інтелекту, перспективи використання смарт-контрактів, правові та етичні проблеми модифікації організму людини за допомогою нанотехнологій тощо. При цьому у подальшому внаслідок більш глибокого дослідження відповідних питань представниками різних напрямків юридичної науки і за результатами правового регулювання відповідних відносин нормами права різної галузевої належності, викладання таких питань виходитиме з предмету освітнього компонента «Юридичні інновації» у зв'язку з втратою необхідного рівня інноваційності у предмет освітніх компонентів відповідної галузевої спрямованості. У той же час предмет «Юридичних інновацій» доповнюватиметься розглядом зв'язку права з технологіями, що набуватимуть інноваційного характеру у відповідний історичний період.

Ураховуючи окреслене вище, вважаємо, що з точки зору номінативної (термінологічної) чіткості одним з найбільш оптимальних варіантів назв аналізованого освітнього компонента виступає «Право та інноваційні технології», що підкреслює інноваційну спрямованість предмета і більш чітко відображає його зміст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Юридичні інновації: силабус вибіркової навчальної дисципліни. Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2021. 14 с. URL: https://vnu.edu.ua/sites/default/files/2021-11/СИЛАБУС_Юридичні_інновації2021.pdf (дата звернення: 27.03.2023).
2. Перелік дисциплін ОКР Бакалавр спеціальності 081 Право СВО Бакалавр. URL: <https://www.pdau.edu.ua/content/perelik-dyscyplin-okr-bakalavr-specialnosti-081-pravo-svo-bakalavr-240-kreditiv-yekts> (дата звернення: 27.03.2023).
3. Law and Technology – 2023/4. Module code: LAW3135. URL: https://ects.bilgi.edu.tr/Course/Detail?Catalog_CourseId=16245449 (access date: 29.03.2023).
4. Course Information. LAW/E 375 : Information and Technology Law. URL: https://ects.bilgi.edu.tr/Course/Detail?catalog_courseId=8275255 (access date: 29.03.2023).
5. LLM in Technology Law and Innovation. URL: <https://www.rug.nl/law/exchange/llm-technology-law-and-innovation> (access date: 29.03.2023).
6. Програма навчальної дисципліни «Юридичні інновації». URL: <http://pravo.puet.edu.ua/files/lic2020/np-yin-m.pdf> (дата звернення: 30.03.2023).
7. Юридичні інновації. URL: <http://ivpp.kpi.ua/wp-content/uploads/2020/04/Силабус-ЮІ.pdf> (дата звернення: 21.05.2023).
8. Міщенко І. В. Юридичні технології та інновації в юриспруденції: навчально-методичний посібник (для студентів денної та заочної форми навчання). Одеса: Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2020. 41 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/12886> (дата звернення: 27.03.2023).
9. Духневич А. В., Спесівцев Д. С. «Юридичні інновації» як освітній компонент (навчальна дисципліна). *Юрид. наук. електрон. журн.*: електрон. наук. фахове вид. 2023. № 4. С. 156–160. URL: http://lsej.org.ua/4_2023/37.pdf (дата звернення: 29.06.2023).
10. Попович Т., Шаварін А. Сутнісне наповнення четвертого покоління прав людини. *Підприємництво, госп-во і право*. 2019. № 12. С. 266–271.
11. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. № 67-р. *Офіц. вісн. України*. 2018. № 16. Ст. 560 (зі змінами).
12. Bachelor of Laws, LL.B. (Dubai). URL: https://ils-assas-university.com/wp-content/uploads/2022/03/LLB_Dubai_Brochure_WEB-2022-23.pdf (access date: 29.03.2023).
13. Courses. URL: <https://itlaw.bilgi.edu.tr/en/page/courses-18/> (access date: 29.03.2023).
14. New Technology Law and Innovation LLM programme offered by the Faculty. URL: <https://www.rug.nl/rechten/news/archief/2022/new-technology-law-and-innovation-llm-programme-offered-by-the-faculty?lang=en> (access date: 29.03.2023).
15. Law, Digital Innovation and Sustainability. URL: https://www.luiss.edu/admissions/programs-offered/masters-degree/law-digital-innovation-sustainability?utm_source=search&utm_medium=cpc&utm_campaign=Law_Digital_Innovation_and_Sustainability&gclid=EAIaIQobChMI5rnz1eCp_gIV8BJ7Ch0vpQLqEAAAYAiAAEgK5PvD_BwE (access date: 29.03.2023).
16. Master's in Law - Specialization in Business Law and Technology ("Law & Tech"). The world on full screen. URL: <https://novalaw.unl.pt/en/master-in-law-specialization-in-business-law-and-technology/> (access date: 29.03.2023).